

۱۳۹۴۲۴

بزه دیده شناسی

بیگانگان

تألیف:
سختن بات

با دیباچه ای از:
دکتر مهرداد رایجیان اصل

مجمع علمی و فرهنگی مجد

سرشناسه : بیات، محسن
 عنوان و نام پدیدآور : تحلیل جرم‌شناختی و حقوق بزه‌دیدگی بیگانگان / محسن بیات.
 مشخصات نشر : تهران: مجد، ۱۳۹۴.
 شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۱۹۳-۴۹۰-۲
 وضعیت فهرست نویسی : فیبا
 موضوع : قربانیان جرم و جنایت -- حمایت -- قوانین و مقررات -- ایران
 موضوع : خارجیان -- حقوق مدنی
 موضوع : قربانیان جرم و جنایت -- خدمات -- همکاری‌های بین‌المللی
 رده بندی کنگره : ۱۳۹۴ ۳۹۳/۲۵/۶ HV۶۲۵۰
 رده بندی دیویی : ۷۷/۳۶۲
 شماره کتابشناسی ملی : ۴۰۰۱۸۰۵

هرگونه تکثیر کامل یا قسمتی از کتاب بدون اجازه پدیدآورنده، یا ناشر خلاف قانون، شرع و اخلاق است.
 مجلد تخلف را به دفتر مرکزی «مجد» گزارش فرمایید.

بده دیده شناسی بیگانگان

لیف: محسن بیات

انتشارات مجد

چاپ اول : ۱۳۹۵ تعداد: ۵۰۰ نسخه

حق چاپ محفوظ و در دسترس «مجد» است.

دفتر مرکزی:

تهران، میدان انقلاب، تقاطع خیابان وحید نظام و ۱۰ فروردین پلاک ۱۰۸

تلفن و دورنگار: ۶۶۴۹۵۰۳۴ - ۶۶۴۹۴۲۲ - ۶۶۹۶۳۳۸۱

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۹۳-۴۹۰-۲

ISBN: 978-600-193-490-2

شعبه فروردین: خیابان ۱۲ فروردین، مقابل تعزیرات، پلاک ۲۸۳، طبقه دوم ۶۶۴۹۰۹۱۰
 شعبه اردیبهشت: خیابان اردیبهشت (متری جاوید)، تقاطع شهدای ژاندارمری، پلاک ۵۷ ۶۶۴۸۶۸۷۰

www.majdlaw.ir

E-mail: majdlaw92@gmail.com

سیستم اشتراک پذیری «مجد»:

ارسال پیامک حاوی نام و نام خانوادگی و شغل (در صورت تمایل) به شماره ۰۲۱۶۶۴۹۰۹۹۸
 فصلنامه حقوقی مجد با ارائه مقالات اساتید مبرز حقوق کشور بطور منظم منتشر می‌شود.

فهرست مطالب

دیباجه: تحول گونه‌شناسی بزه‌دیدگان خاص در پرتو بزه‌دیده‌شناسی بیگانگان..... ۷

مقدمه..... ۹

بخش نخست: بزه‌دیدگی بیگانگان در آموزه‌های جرم‌شناسی و بزه‌دیده‌شناسی..... ۱۷

فصل نخست: تحلیل جرم شناختی و بزه‌دیده‌شناختی بزه‌دیدگی بیگانگان..... ۱۹

مبحث نخست: مطالعه جرم شناختی و بزه‌دیده‌شناختی بزه‌دیدگی بیگانگان مقیم..... ۲۰

گفتار اول: بزه‌دیدگی مهاجران بیگانه مقیم..... ۲۱

گفتار دوم: بزه‌دیدگی پناهندگان و آوارگان..... ۳۸

گفتار سوم: بزه‌دیدگی مأموران سیاسی و کنسولی بیگانه و دیپلمات‌ها..... ۴۲

گفتار چهارم: بزه‌دیدگی اشخاص بدون تابعیت (Apatride)..... ۴۵

مبحث دوم: مطالعه جرم شناختی و بزه‌دیده‌شناختی بزه‌دیدگی بیگانگان غیر مقیم..... ۴۸

گفتار اول: بزه‌دیدگی گردشگران بیگانه..... ۴۸

گفتار دوم: بزه‌دیدگی سایر بیگانگانی که به طور موقت در کشور دیگر حضور

دارند..... ۵۵

فصل دوم: جایگاه بزه‌دیدگی بیگانگان در طبقه‌بندی بزه‌دیدگی اشخاص آسیب‌پذیر..... ۵۷

مبحث اول: مفهوم آسیب‌پذیری و معیارهای بزه‌دیدگی افراد آسیب‌پذیر..... ۵۸

گفتار اول: مفهوم آسیب‌پذیری..... ۵۸

گفتار دوم: معیارهای بزه‌دیدگی افراد آسیب‌پذیر و شناخت آنها..... ۵۹

مبحث دوم: حقوق بزه‌دیدگان بیگانه و انواع حمایت از آنان..... ۷۲

گفتار اول: سه حق شناسایی، همراهی و جبران خسارت..... ۷۳

گفتار دوم: حقوق غیر مالی و حقوق مالی..... ۷۴

گفتار سوم: تقسیم حقوق بزه‌دیدگان با تأکید بر حقوق بزه‌دیدگان بی‌نامه

خاص..... ۸۰

گفتار چهارم: انواع مختلف حمایت از بزه‌دیدگان بیگانه..... ۸۳

بخش دوم: تحلیل حقوقی بزه‌دیدگی بیگانگان..... ۸۷

فصل اول: کیفیت بهره‌مندی بیگانگان بزه‌دیده‌مقیم از حمایت کیفری قانونگذار ایران..... ۹۰

مبحث اول: پیشینه و ضرورت حمایت قانونگذار ایران از بیگانگان..... ۹۰

گفتار اول: پیشینه حمایت قانونگذار ایران از بیگانگان..... ۹۱

گفتار دوم: ضرورت حمایت قانونگذار ایران از بیگانگان..... ۹۴

۱۱۳.....	مبحث دوم: حمایت افتراقی قانونگذار ایران از بزه‌دیدگی بیگانگان مقیم
۱۱۳.....	گفتار اول: حمایت قانونگذار ایران از بزه‌دیدگی مهاجران بیگانه
۱۳۳.....	گفتار دوم: حمایت قانونگذار ایران از بزه‌دیدگی پناهندگان بیگانه
.....	گفتار سوم: حمایت قانونگذار ایران از بزه‌دیدگی مأموران سیاسی و کنسولی
۱۳۶.....	بیگانه و دیپلمات‌ها
۱۴۶.....	گفتار چهارم: حمایت قانونگذار ایران از بزه‌دیدگی اشخاص بدون تابعیت
.....	فصل دوم: کیفیت بهره‌مندی بیگانگان بزه دیده غیر مقیم از حمایت کیفری
۱۴۹.....	قانونگذار ایران
۱۴۹.....	مبحث اول: حمایت قانونگذار کیفری ایران از بزه‌دیدگی گردشگران بیگانه
۱۵۵.....	مبحث دوم: حمایت قانونگذار کیفری ایران از بزه‌دیدگی سایر بیگانگان غیر مقیم
۱۵۷.....	نتیجه‌گیری و پیشنهادها
۱۶۳.....	پیوست‌ها
۱۶۳.....	پیوست شماره ۱: اعلامیه جهانی حقوق بشر
۱۶۸.....	پیوست شماره ۲: میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی
۱۷۱.....	پیوست شماره ۳: میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی
۱۷۸.....	پیوست شماره ۴: کنوانسیون بین‌المللی معاهدات هر نوع تبعیض نژادی
۱۸۲.....	پیوست شماره ۵: کنوانسیون حقوق افراد دارای معلاییت
۱۸۵.....	پیوست شماره ۶: کنوانسیون وین درباره روابط دیپلماتیک
۱۸۶.....	پیوست شماره ۷: کنوانسیون وین درباره روابط کنسولی
۱۸۹.....	پیوست شماره ۸: کنوانسیون مزایا و مصونیت‌های ملل متد
۱۹۱.....	پیوست شماره ۹: کنوانسیون مزایا و مصونیت‌های مأموریت‌ها
.....	پیوست شماره ۱۰: کنوانسیون وین راجع به نمایندگی دول در روابط خارجی
۱۹۵.....	سازمان‌های بین‌المللی جهانی
۱۹۸.....	فهرست منابع

دیباجه:

تحول گونه‌شناسی بزه‌دیدگان خاص در پرتو بزه‌دیده‌شناسی بیگانگان

یکی از قلمروهای مورد مطالعه در متن‌های بزه‌دیده‌شناسی، موضوع گروه‌های خاص بزه‌دیده یا بزه‌دیدگان خاص است. در گذشته، این گروه‌ها بیش‌تر، کودکان و زنان آسیب‌پذیری را که در آستانه خطر بزه‌دیدگی بودند یا در عمل بزه‌دیده می‌شدند، دربرمی‌گرفت. ولی در دهه‌های اخیر، قلمرو این گروه‌های آسیب‌پذیر به اشخاص دیگری نیز گسترش داده شده است.

در یک گام سلسله که در کتاب **بزه‌دیده‌شناسی حمایتی**^۱ معرفی شده است، این اشخاص و گروه‌ها به اعتبار چند معیار بدین شرح تقسیم می‌شوند: معیار آسیب‌شناسانه سن (کودکان و نوجوانان، بزرگسالان)، معیار آسیب‌شناسانه جنس (بانوان بزه‌دیده)، معیار آسیب‌شناسانه ناتوانی یا معلولیت (ناتوانان یا معلولان بزه‌دیده) و معیار اقلیت بودن (اقلیت‌های بزه‌دیده).

در گونه‌شناسی دیگری که در **دیباجه کتاب بزه‌دیدگان خاص در پرتو بزه‌دیده‌شناسی حمایتی**^۲ معرفی شده است، زنان همجنس‌گرا، مردان همجنس‌گرا، دوجنسیتی‌ها و تراجنسیتی‌های بزه‌دیده^۳ نیز به شمار گروه‌های خاص بزه‌دیده افزوده شده‌اند که البته تنها در برخی از جامعه‌های معاصر باید آن‌ها را بدین عنوان به رسمیت شناخت. بدین‌سان، معیار آسیب‌شناسانه جنس/جنسیت، که پیش از این، بانوان بزه‌دیده بر پایه آن تعریف می‌شدند، شامل این گروه از بزه‌دیدگان نیز می‌شود.

این تقسیم‌بندی‌ها نشان می‌دهند که گونه‌شناسی بزه‌دیدگان خاص در پرتو پژوهش‌های علوم جنایی، و بویژه، بزه‌دیده‌شناسی، با گذشت زمان، به استای شناسایی گروه‌های جدیدتری از افراد آسیب‌پذیر به تدریج تحول و گسترش می‌یابد.

۱. راجیان اصلی، مهرداد (۱۳۹۰)، بزه‌دیده‌شناسی حمایتی، چاپ دوم، انتشارات دادگستر.

۲. راجیان اصلی، مهرداد، بزه‌دیدگان خاص در سناریوی بزه‌دیده‌شناسی معاصر، دیباجه در: زکوی، مهدی، بزه‌دیدگان خاص در پرتو بزه‌دیده‌شناسی حمایتی، انتشارات مجد، ۱۳۹۲.

یکی دیگر از این گونه‌ها که در راستای پیش‌رفت بزه‌دیده‌شناسی معاصر در کتاب پیش رو (بزه‌دیده‌شناسی بیگانگان) معرفی شده است، بیگانگان بزه‌دیده‌اند که از دو رویکرد می‌توان به مطالعه آنان پرداخت:

بر پایه نخستین رویکرد، بزه‌دیدگی بیگانان را می‌توان معیار ویژه‌ای برای شناسایی مستقل آنان به مثابه بزه‌دیدگان خاص به شمار آورد که خود می‌تواند مبنایی برای نمایاندن اهمیت این موضوع، بویژه حمایت از آنان، باشد.

اما بر پایه رویکرد دوم، بزه‌دیدگی بیگانگان بخشی از موضوع اقلیت‌های بزه‌دیده محسوب می‌شود، که کتاب حاضر این چارچوب را برگزیده است. نویسنده محترم کتاب - جناب آقای محسن بیات - بدین‌سان، با الگوبرداری از رهیافت‌های علت‌شناختی - جرم‌شناختی، حقوقی-حمایتی بزه‌دیده‌شناسی، که می‌توان آنها را ستون‌های یک نظریه عمومی برای این قلمرو مطالعاتی انگاشت^۱، در بخش نخست، بزه‌دیدگی بیگانگان را در پرتو امرهای جرم‌شناسی و بزه‌دیده‌شناسی بررسی می‌کند، و سپس، در دومین بخش به تحلیل حقوقی بزه‌دیدگی بیگانگان، ازجمله با رویکردی به سامانه حقوقی ایران، می‌پردازد.

با توجه به اهمیت فزاینده پدیده بی‌چون گشگری و تروریسم در گفتمان جهان معاصر، به نظر می‌رسد که پژوهش حاضر می‌تواند راه را برای بحث‌های بیش‌تر در این زمینه در پهنه علوم جنایی ایران بگشاید، و از این رو می‌توان مطالعه کتاب پیش رو را به خوانندگان گرامی توصیه کرد.

در پایان، برای نویسنده محترم، که این کتاب را در ادامه پژوهش‌های دوره کارشناسی ارشد حقوق جنایی و جرم‌شناسی سازماندهی کرده‌اند، در ادامه مسیر مطالعه و تحقیق و تولید علم آرزوی سربلندی و پیروزی افزون دارم.

دکتر مهرداد رایجیان اصلی

تهران: ۲۶ بهمن ۱۳۹۴ خورشیدی

۱. برای معرفی بزه‌دیده‌شناسی به منزله یک نظریه عمومی، بنگرید به:

مقدمه

۱. یکی از موضوعات بسیار مهم در قلمرو حقوق، فلسفه، اخلاق و عرفان «کرامت انسانی»^۱ است. این موضوع از آن جهت حائز اهمیت است که پایه و اساس بسیاری از حقوق و امتیازات و تکالیف انسانی شناخته می‌شود و همانگونه که در اعلامیه‌ها و کنوانسیون‌های مختلف بین‌المللی (خصوصاً منشور بین‌المللی حقوق بشر) به آن اشاره شده است، امروزه کرامت انسانی نه صرفاً به عنوان یک حق و یا مجموعه‌ای از حقوق غیرقابل سلب و انتقال، بلکه محور و مبنای حقوق بشر تلقی می‌شود و پیشرفت و توسعه پایدار در هر جامعه‌ای مستلزم رعایت آن است. هر چند تعاریفی که از کرامت انسانی، بر اساس پشته‌انته‌های فلسفی، اخلاقی، مذهبی و ... می‌شود متفاوت است،^۲ اما مولفه‌های مشترکی چون عدالت، آزادی، برابری و اصل غایت بودن انسان، نقطه مشترک این تعاریف است.

کنش‌های مثبت یا منفی منطبق با نظم اجتماعی افراد در جامعه که به موجب قانون برای آن مجازات یا اقدامات تأمینی و تربیتی تعیین شده باشد و یا اعمال ضد اجتماعی که عنوان جرم را به خود نمی‌گیرند^۳ از عوامل به خطر افتادن کرامت انسانی می‌باشند. زیرا جرم و یا انحرافات اجتماعی، مولفه‌های دگرگونی انسان را در پس فعل یا ترک فعل ظاهری، مورد آماج قرار می‌دهند.

همان‌طور که جرم و مصادیق آن، به فرهنگ، نظام سیاسی، نظام اقتصادی و شرایط جغرافیایی و اقلیمی یک کشور بستگی دارد،^۴ بزه‌دیدگی نیز تحت تاثیر این ویژگی‌ها، شرایط گوناگونی پیدا می‌کند. این ویژگی‌ها می‌تواند جریس بزه‌دیدگی،^۵ شخص را آسان یا دشوار نماید.

علاوه بر ویژگی‌های عینی فوق، ویژگی‌های شخصی نیز در بزه‌دیدگی،^۶ افراد نقش دارد. بزه‌دیدگی برخاسته از طبقه اجتماعی، سن، جنسیت، و قومیت از جمله این

1. Human Dignity.

۲. رحیمی‌نژاد، اسمعیل، کرامت انسانی در حقوق کیفری، انتشارات میزان، چاپ اول، تهران، ۱۳۸۷، صص ۲۸-۶۲.

۳. نوربها، رضا، زمینه حقوق جزای عمومی، انتشارات گنج دانش، چاپ ۲۶، تهران، ۱۳۸۸، صص ۴۰ و ۴۱.

۴. نجفی ابرندآبادی، علی حسین، جهانی‌شدن جرم (تقریرات)، تهیه و تنظیم: سمانه طاهری و عاطفه شیخ الاسلامی، دوره کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه مفید، آذر ۱۳۹۱، صص ۵ و ۶.

5. Victimization.

ویژگی‌هاست که اصطلاحاً تحت عنوان «گونه‌های خاص بزه‌دیده» یا «بزه‌دیدگان خاص» شناخته می‌شوند. لذا با توجه به دشواری‌هایی که بزه‌دیدگان از جهت آثار بزه‌دیدگی یا دسترسی به عدالت با آن روبرو هستند، حمایت ویژه از گونه‌های خاصی از بزه‌دیدگان (مانند زنان، کودکان، سالمندان، بازماندگان قتل و مانند آن) ضروری است.^۱

یکی از گونه‌های بزه‌دیدگی، که گاه توأمان به واسطه ویژگی‌های عینی و ویژگی‌های شخصی بزه‌دیده واقع می‌شود، بیگانگی بزه‌دیده است. شخصی که به واسطه تبعه بیگانه بودن و یا به تابعیتی^۲، تحت تاثیر عوامل بزه‌دیده‌ساز قرار گرفته و قربانی بزه می‌شود. این شخص به دلیل عدم تابعیت کشور میزبان، نباید از حقوق اولیه خود مانند حق دادخواهی و از حقوق دیگر خود مانند حق جبران خسارت محروم شود. گاه وجود ویژگی‌های شخصی مانند جنسیت^۳ یا سن^۴، دیدگان آنان مستقلاً بزه‌دیده خاص اطلاق می‌شوند، باعث تشدید بزه‌دیدگی تبعه بیگانه می‌شود. مانند یک زن سالمند که برای گردشگری به کشور دیگر مسافرت می‌کند. علاوه بر ویژگی گردشگر بودن که می‌تواند در آماج بزه قرار گرفتن وی تاثیرگذار باشد، ویژگی‌های شخصی او همچون سن و جنسیت نیز، او را بیشتر در معرض بزه‌دیدگی قرار می‌دهد.

لذا شناخت دقیق زوایای بزه‌دیدگی بیگانگان^۵ با هدف پیشگیری از بزه‌دیدگی و مطالعه انواع راهکارها و حمایت‌ها در جهت جبران خسارت‌های مادی و معنوی وارده به آنان ضروری است.

۲. در نوشتگان علوم جنایی فارسی، اصطلاح "پدیده مجرمانه" و "پدیده جنایی" که برگردان انگلیسی از Criminal Phenomenon می‌باشد به صورت مترادف بکار رفته است.^۶ در حالی که اگر کلمه Criminal را به صورت صفت معنا کنند، عبارت Criminal Phenomenon به معنای "پدیده مجرمانه" خواهد بود؛ اما اگر مضاف از Criminal افاده می‌معنای اسمی آن باشد، عبارت Criminal Phenomenon به معنای "پدیده جنایی" خواهد بود. با توجه به این تمایز، قلمرو مطالعاتی هر یک از "پدیده مجرمانه" و

1. Particular/ special categories/ groups of victim.

۲. رایجیان اصلی، مهرداد، بزه‌دیده‌شناسی حمایتی، انتشارات دادگستر، چاپ دوم، تهران، ۱۳۹۰، ص ۲۲.

3. Apatride.

۴. به عنوان نمونه بنگرید به: نجفی ابرندآبادی، علی حسین، تاریخ تحولات کیفری، تقریرات، دوره کارشناسی ارشد دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی، تهیه و تنظیم مهرداد رایجیان اصلی، سال تحصیلی ۷۹-۱۳۷۸، صص ۲۵ و ۲۶.

همینطور بنگرید به: زرژ پیکا، جرم‌شناسی، ترجمه علی حسین نجفی ابرندآبادی، انتشارات میزان، چاپ دوم، پاییز

۱۳۹۰، ص ۴۴.

"پدیده جنایی" متفاوت خواهد بود. زیرا "پدیده مجرمانه" بحثی پیرامون جرم، چرخه ی ارتکاب جرم و چگونگی بوجود آمدن آن است که در آن صرفاً مولفه های "بزه، بزهکاری و بزهکار" مورد مطالعه قرار می گیرد.^۱

"جرم یا بزه" به عنوان تعریفی عینی از فعل ها و ترک فعل هایی که قانونگذار مشخص می نماید خط قرمز رفتاری ای را برای اعضای جامعه ترسیم می کند. اینکه چه نوع رفتاری در جامعه با چه درجه ای از اهمیت و خطرافرینی برای ارزش ها باید مورد توجه قانونگذار قرار گیرد و عکس العمل او در قبال حفاظت از آن ارزش ها در چه سطحی باشد، موضوعی است که بحث های فراوانی را در جرم شناسی به خود معطوف داشته است.^۲

"بزهکاری" یک مفهوم کاملاً جرم شناختی است که به مجموع جرایم ارتكابی به طور کلی ریا در زمان و مکان مشخص اطلاق می شود. به عبارت دقیق تر بزهکاری توصیف یک وضعیت است که مستلزم تعریف جرم توسط قانونگذار و ارتکاب جرم توسط بزهکار است. لذا بزهکاری حاصل یک فرایند مجرمانه است و قرار گرفتن آن در بین ارکان پدیده مجرمانه با تمام حصار صرفاً در قالب مطالعه مجموع جرایم ارتكابی قابل پذیرش است.

"بزهکار" به عنوان رکن سوم پدیده مجرمانه کسی است که به جرم عینیت می بخشد و تنها رکنی است که نقش عینی صرف ندارد و بازیگر شخصی این پدیده شناخته می شود. در مطالعه پدیده مجرمانه بیشترین تمرکز بر روی بزهکار معطوف بوده و برحسب شرایط گوناگون، تقسیم بندی های مختلفی از او به عمل آمده است.^۳

اما جایگاه "بزه دیده" به عنوان کسی که از ارتکاب جرم متضرر می شود و ممکن است در فرایند ارتکاب جرم علیه خویش نقشی داشته باشد در چارچوب مطالعاتی پدیده مجرمانه کجاست؟ و آیا در مطالعه ای که قرار است با تمرکز بر جرم و جرم انجام شود می توان بزه دیده را به عنوان یک رکن، ذیل عنوان "پدیده مجرمانه" جای داد؟

۱. بنگرید به: نجفی ابرندآبادی، علی حسین، جرم شناسی (جرم شناسی تجربی)، تقریرات، دوره کارشناسی ارشد دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی، تهیه و تنظیم بتول پاکزاد، نیم سال دوم ۷۳ - ۱۳۷۲، صص ۴ و ۵.

۲. به عنوان نمونه بنگرید به: ویلیامز، فرانک پی، مک شین، ماری لین دی، نظریه های جرم شناسی، ترجمه حمیدرضا ملک محمدی، انتشارات میزان، چاپ چهارم، تهران، ۱۳۹۱.

۳. بنگرید به: زرژ پیکا، جرم شناسی، ترجمه علی حسین نجفی ابرندآبادی، انتشارات میزان، چاپ دوم، پاییز ۱۳۹۰، ص ۶۸

همینطور بنگرید به: نجفی توانا، علی، جرم شناسی، انتشارات آموزش و سنجش، چاپ نهم، تهران، ۱۳۹۰، ص ۱۰۷.

در پاسخ به این دو سوال باید بازگشتی به تمایز معانی "پدیده مجرمانه" و "پدیده جنایی" داشته باشیم. از آنجایی که از طرفی "پدیده مجرمانه" در سالیان متمادی با تمرکز بر بزه و بزهکار، مورد مطالعه قرار گرفته است و حتی برخی موضوع علم جرم شناسی را مطالعه پدیده مجرمانه و ارکان پیش گفته ی آن دانسته اند؛^۱ و از طرف دیگر گستره ی مفهومی اصطلاح "مجرمانه" بیشتر ناظر به عمل مجرمانه است، قرار دادن "بزه دیده" به عنوان رکنی از ارکان "پدیده مجرمانه" صحیح به نظر نمی‌رسد. لذا "پدیده جنایی" مفهومی فراگیرتر از "پدیده مجرمانه" دارد که در آن می‌توان برای بزه دیده جایگاهی قائل شد؛ زیرا شمول مفهومی اصطلاح "جنایی"، قابلیت در بر گرفتن همه ارکان یک بزه ارتکاب یافته را اعم از "بزه، بزهکار و بزه دیده" دارد.

امروزه می‌دانیم بزه دیده نیز سهمی در فرایند شکل گیری پدیده جنایی دارد؛ اما نه در تمام موارد. گ بزه دیده در تحریک بزهکار بر ارتکاب بزه علیه او، رفتاری را مستقیماً انجام می‌دهد و گاه بزه دیده ویژگی‌های خاصی را به همراه خود دارد که او را به عنوان آماج مناسبی برای بزهکار برجسته می‌سازد. بزه دیده شناسی اولیه و بزه دیده شناسی ثانویه (حمایتی) با تمرکز بر موقعیت رشتہ نصبت بزه دیده، به ترتیب سهم او را در شکل گیری پدیده جنایی بررسی و مشخص می‌کنند. سپس با استفاده از رهیافت‌های حاصل از مطالعات، حمایت از او را در قالب علمی مطالعه می‌کنند.

اینکه بزه دیده کیست و شامل چه مصادیقی است به تفصیل در آثار جرم‌شناسان و بزه دیده‌شناسان مورد بحث قرار گرفته است.^۲ لذا برای جلوگیری از اطاله کلام، در این کتاب به مفهوم شناسی بزه دیده نخواهیم پرداخت و همین بس که مرادمان از بزه دیده، تنها قربانی مستقیم جرم است.

۳. "بیگانگان" بحثی در حوزه حقوق بین الملل خصوصی است که تعاریف و تقسیم‌بندی‌های مختلفی را از آن ارائه داده‌اند.

واژه بیگانه در لغت فارسی به معنای اجنبی، غریبه، خارجی، کسی که از مردم آنجا نباشد و در مقابل آشنا و خودی آمده است.^۳ معادل انگلیسی شخص بیگانه دو واژه alien و foreigner می‌باشد. در دیکشنری حقوقی آکسفورد، درباره واژه alien اینگونه آمده

۱. نجفی توانا، علی، جرم‌شناسی، انتشارات آموزش و سنجش، چاپ نهم، تهران، ۱۳۹۰، ص ۲۴.

۲. بنگرید به: رایجیان اصلی، مهرداد، بزه‌دیده‌شناسی، انتشارات شهر دانش، جلد یکم، چاپ اول، تهران، ۱۳۹۰. همینطور بنگرید به: نجفی ابرندآبادی، علی حسین، بزه‌دیده‌شناسی (تقریرات)، تهیه و تنظیم: فاطمه قنّاد، دوره کارشناسی، دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی، نیم سال دوم سال تحصیلی ۷۴-۱۳۷۳.

۳. سایت رسمی لغت نامه دهخدا:

است: «شخصی که تحت حمایت قانون کشور خاصی است و شهروند دولت دیگر محسوب نمی‌شود. بیگانگان معمولاً به بیگانه مقیم (مقیم در کشور میزبان) و بیگانه گذرا و غیرمقیم (که به طور موقت در کشور میزبان به منظور تجارت، مطالعه و ... تقسیم‌بندی می‌شوند. آنها معمولاً از برخی توانای‌های مدنی مانند رای دادن محروم هستند»^۱. واژه foreigner در دیکشنری حقوقی آکسفورد نیامده است. اما در دیکشنری آکسفورد، به معنای «کسی که ویژگی یک کشور یا زبان دیگر را دارا می‌باشد»^۲ تعریف شده است. فرهنگ لغت Black, s در این زمینه بیان می‌دارد: «یک نفر خارجی کسی است که متعلق به ملت یا کشور دیگری است و یا تحت صلاحیت کشور دیگری قرار دارد»^۳.

در اصطلاح حقوقی، واژه بیگانه معادل معنای لنوی خود، یعنی خارجی و اجنبی بکار رفته و یکی از اصطلاحات تخصصی رشته حقوق بین‌الملل خصوصی، در بحث تابعیت می‌باشد. دترم‌زوری، حقوق با ارجاع این واژه به واژه اجنبی، در تعریف آن اینگونه آمده است: «کسی که فاقد تابعیت کشور معینی است، نسبت به دولت آن کشور و افراد آن، اجنبی (یا بیگانه) محسوب می‌شود»^۴.

در تبیین اصطلاح بیگانه، باید به بحث تابعیت نیز پردازیم. تابعیت مهمترین عنصر در تعیین یک شخص به عنوان بیگانه است، و رابطه نزدیکی بین نهاد حقوقی تابعیت و مفهوم بیگانه وجود دارد.^۵

اولین مسئله‌ای که برای دولتی مطرح می‌شود این است که، افرادی را که متعلق به خود می‌داند، از افراد سایر کشورها جدا سازد. بنابراین بارزترین مظهر تقسیم جغرافیایی اشخاص، موضوع تابعیت است. تابعیت عبارت است از رابطه سیاسی و معنوی که شخص را به دولت معینی مرتبط می‌سازد. این رابطه از یک طرف سیاسی است؛ زیرا ناشی از قدرت و حاکمیت دولتی است که فردی را از خود می‌داند. به عنوان علت است که در برخی کشورها، مقررات راجع به تابعیت را در قوانین اساسی ذکر می‌کنند. از طرف دیگر، تابعیت یک رابطه معنوی است؛ زیرا مربوط به مکانی نیست که شخص در آنجا سکونت دارد. مثلاً یک ایرانی در هر کجا سکونت گزیند ایرانی است و همیشه رابطه خود را با کشورش حفظ می‌کند. کسی را که دارای تابعیت کشور معینی است، تبعه می‌نامند. تبعه

1. Oxford Dictionary of Law, 5th ed, 2002, p23.

2. <http://oxforddictionaries.com/definition/english/foreign?q=foreign>.

3. M.A.Black, Black, s Law Dictionary, 4th ed, 1968, p 646.

۴. جعفری لنگرودی، محمدجعفر، پیشین، ص ۱۲۲ و ۱۴.

۵. قاسمی شوب، احمدعلی، نگاهی به جایگاه بیگانگان در حقوق بین‌الملل با تأکیدی بر اسناد بین‌المللی حقوق بشر، مجله حقوقی، نشریه دفتر خدمات حقوقی بین‌المللی ج.ا.ایران، شماره ۳۱، ۱۳۸۳، ص ۱۲۱.

فردی است که تابعیت دولت معینی را داشته باشد و چنانچه شخصی تابعیت هیچ دولتی را نداشته باشد، او را "آپاترید" می‌نامند.^۱

در خصوص بیگانگان تقسیم‌بندی‌های مختلفی صورت گرفته است. این تقسیم‌بندی‌ها گاه با تمرکز بر عامل تابعیت و گاه با تمرکز بر عامل اقامتگاه صورت گرفته است. وجود این دوگونه ارتباط با دولت بر اثر تابعیت و اقامتگاه، سبب گردیده این دو مفهوم به عنوان دو عامل تقسیم جغرافیایی اشخاص میان دولت‌ها در جامعه بین‌المللی شناخته شوند و نقش آنها در آن جامعه در حالت‌هایی در یک ردیف باشد؛ چنانکه هر یک از این دو عامل در گروهی از کشورها به عنوان عامل تعیین کننده قانون حاکم بر احوال شخصیه شناخته شده و در کشورهای دیگر به عنوان تابعیت به عنوان معیار آن برگزیده شده، اگر شخصی بدون تابعیت باشد عامل تابعیت او به جهتی مانند پناهندگی ناتوان از ایفای این نقش گردد، عامل اقامتگاه او معده دار آن می‌شود.^۲

یکی از تقسیم‌بندی‌های صورت گرفته، تقسیم‌بندی از حیث جهات سه‌گانه شخصیت، مناسبات با دولت متبوع و برخورداری از مزایا و مصونیت‌های ویژه است. در تقسیم‌بندی دیگری که بر اساس عنصر اقامتگاه صورت گرفته است، اشخاص به واسطهٔ مقیم یا غیر مقیم بودن تقسیم شده‌اند. اشخاص مقیم، شامل سه دستهٔ بیگانگان مهاجر، بیگانگان مقیم شاغل و مأموران سیاسی بیگانه است. اشخاص غیر مقیم نیز شامل سه دستهٔ بیگانگان جهانگرد، بیگانگان بازرگان و بیگانگان دانشجویی می‌شود.^۳ در یک تقسیم‌بندی مختصر دیگر نیز، بیگانگان به سه گروه آپاترید، بیگانگان دارای تابعیت مضاعف و پناهندگان تقسیم‌بندی شده‌اند. اما در این موضوع، باید به یک تقسیم‌بندی دست یافت که شامل تمام بیگانگانی که به هر نحو در خاک کشور دیگر حضور دارند، شده و در صورت بزه‌دیدگی، مورد حمایت و مطالعه قرار گیرند.

تقسیم‌بندی بر اساس عامل اقامتگاه جامع این موضوع است. زیرا از طرف توانایی در برگرفتن تمامی مصادیق بیگانه را دارد و از طرفی در حقوق کیفری اصل بر سرزمینی بودن قوانین است و این اصل دولت‌های دیگر را از مداخله در امور کیفری کشور دیگر منع

۱. نصیری، محمد، حقوق بین‌الملل خصوصی، انتشارات آگه، چاپ ۲۶، تهران، ۱۳۹۱، صص ۲۶ و ۲۷.

۲. سلجوقی، محمود، حقوق بین‌الملل خصوصی، انتشارات میزان، جلد اول، چاپ هشتم، تهران، پاییز ۱۳۹۰، ص ۱۲۷.

۳. برادران، اسماعیل، رفتار با بیگانگان در حقوق ایران در مقایسه با معیارهای بین‌المللی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، مجتمع عالی قم، دانشگاه تهران، گروه حقوق عمومی، ۱۳۸۰، صص ۲۸ الی ۳۵.

۴. نوری، حسین، وضعیت حقوق عمومی بیگانگان در حقوق موضوعه ایران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس، سال تحصیلی ۷۵-۷۶، صص ۴۱ الی ۴۴.

می‌کند. لذا عملاً عامل تابعیت به دلیل عدم نفوذ قوانین کشور متبوع بزه دیده بیگانه، نمی‌تواند حمایت درخور توجهی از وی در کشور دیگر داشته باشد. هرچند قوانین برخی کشورها مانند فرانسه^۱ و اخیراً ایران^۲، با توسعه اصل صلاحیت شخصی، این اصل را نسبت به بزه‌دیده در قوانین خود گنجانده و صلاحیت رسیدگی را برای خود محفوظ داشته و از این طریق درصدد حمایت از اتباع خود در کشورهای بیگانه هستند.

۴. امروزه "بزه دیده شناسی" همانند نهال استوار در حال رشدی است که پس از معرفی و تثبیت خود به عنوان شاخه‌ای از شاخه‌های علوم جنایی و پس از تخصصی کردن حوزه مطالعاتی اش به "بزه دیده شناسی علمی" و "بزه دیده شناسی حمایتی"، گام به گام به میر اختصاصی شدن می‌نهد.^۳ به عنوان مثال، هنگامی که سخن از مطالعه مصداق خاصی از بزه دیدگان مانند "کودکان بزه دیده" می‌زنیم، ابتدا باید به عوامل مختلفی که در بزه دیدن آنان نقش دارند اعم از ویژگی‌های آسیب پذیرانه شخصی و ویژگی‌های آسیب پذیرانه اجتماعی، و وضعیت پیش جنایی و غیره بپردازیم و بعد حمایت‌های لازم در کاهش آسیب‌های وارد بر او را شناسایی کنیم و سپس به راهکارهای پیشگیری از بزه دیدگی کودکان بپردازیم. مجموع این مطالعات با توجه به جنبه‌های اختصاصی آن، "بزه دیده شناسی" را تشکیل می‌دهد. البته موضوع "کودکان" از مصادیق پنج گانه بزه دیدگان آسیب پذیر بوده و در بزه دیده شناسی حمایتی مورد بحث قرار گرفته است که این امر منافاتی با عنوان بزه دیده شناسی کودکان ندارد؛ زیرا بزه دیده شناسی حمایتی، شاخه‌ای تخصصی از بزه دیده شناسی است که صرفاً به بررسی حق-

۱. طبق ماده ۷ - ۱۱۳ قانون مجازات فرانسه، دادگاههای این کشور نسبت به هر فرانسوی یا بیگانه‌ای که در خارج از خاک فرانسه جنایت یا جرمه مستوجب حبسی را علیه یک فرانسوی مرتکب شود، صلاحیت رسیدگی دارند. - آشوری، محمدابین دادرسی کیفری، جلد دوم، چاپ دوازدهم، تهران، انتشارات بایگ، ۱۳۸۹، ص ۶۸.

۲. قانون مجازات اسلامی، مصوب ۱۳۹۲: «ماده ۸. هرگاه شخص غیرایرانی در خارج از ایران علیه شخصی ایرانی یا علیه کشور ایران مرتکب جرمی به جز جرائم مذکور در مواد قبل شود و در ایران یافت و یا به ایران اعاده گردد، طبق قوانین جزائی جمهوری اسلامی ایران به جرم او رسیدگی می‌شود، مشروط بر اینکه: الف. متهم در جرائم موجب تعزیر در محل وقوع جرم، محاکمه و تبرئه نشده یا در صورت محکومیت، مجازات کلاً یا بعضاً درباره او اجراء نشده باشد. ب. رفتار ارتكابی در جرائم موجب تعزیر به موجب قانون جمهوری اسلامی ایران و قانون محل وقوع، جرم باشد».

۳. به عنوان مثال بنگرید به: نقدی نژاد، محتبی، پیشگیری از بزه‌دیدگی اطفال در سیاست جنایی ایران و اسناد بین‌المللی، انتشارات جاودانه، جنگل، چاپ اول، تهران، ۱۳۹۰؛ و: برخوردی مهنی، فهیمه، حمایت از زنان بزه‌دیده خشونت‌های خانگی، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبائی، بهمن ۱۳۸۹؛ و: رام‌جوردزاده، الهام، بزه دیدگی بیگانگان (بررسی موردی بزه دیدگی افغان‌ها در شیراز)، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۹۲.

های شایسته و نیازهای بایسته و ترمیم آسیب دیدگی ها و جبران آثار بزه دیدگی می‌پردازد؛ در حالی که حوزه مطالعاتی بزه دیده شناسی اختصاصی همانند بزه دیده شناسی کودکان، اعم است از بزه دیده شناسی علمی و بزه دیده شناسی حمایتی.

۵. در بزه دیده شناسی حمایتی پنج گروه از بزه دیدگان به عنوان بزه دیدگان آسیب پذیر مطالعه می‌شوند^۱ که گروه اقلیت ها شامل اقلیت های ملی، اقلیت های قومی و نژادی و اقلیت های مذهبی، از آن دسته اند. هرچند بحث از جایگاه بیگانگان در طبقه بندی بزه دیدگان آسیب پذیر در فصل دوم از بخش اول به تفصیل خواهد گذشت اما اختصارا ذکر این نکته ضروری است که جایگاه بیگانگان بزه دیده در طبقه بندی بزه دیدگان آسیب پذیر ذیل گروه اقلیت ها خواهد بود. یعنی بیگانگان به دلیل ویژگی های آسیب پذیرانه اجتماعی مستحق معافیت و توجه خاصی نسبت به سایر بزه دیدگان هستند.

عنوان "بزه دیده شناسی بیگانگان" با تاکید بر اختصاصی شدن مطالعات بزه دیده شناسانه در دو سطح تخصصی بزه دیده شناسی علمی و بزه دیده شناسی حمایتی انتخاب شده است. بدین منظور بنسب نخست کتاب به "بزه دیدگی بیگانگان در آموزه های جرم شناسی و بزه دیده شناسی" اختصاص دارد که پس از مطالعه علت شناسانه بزه دیدگی بیگانگان (فصل اول)، به معرفی و تبیین جایگاه بیگانگان بزه دیده در طبقه بندی بزه دیدگان آسیب پذیر (فصل دوم) خواهیم پرداخت.

بخش دوم از کتاب، با توجه به موقعیت استراتژیک ایران در منطقه خاورمیانه و مهاجرت ها و پناهندگی های مردم کشورهای همسایه از یک طرف و گردشگرپذیر بودن ایران از طرف دیگر، به تحلیل سیاست تقنینی ایران در قبال حمایت از بزه دیدگان بیگانه اختصاص می‌یابد.

✽ تألیف کتاب حاضر بدون راهنمایی و مساعدت اساتید بزرگوار آقایان دکتر علی حسین نجفی ابرندآبادی، دکتر مهرداد رایجیان اصلی، حجه الاسلامه دکتر قدرت الله ابراهیمی و حجه الاسلام دکتر عبدالعلی توجهی ممکن نبود؛ به پاس ادب و احترام صمیمانه از اساتید عزیز فوق الذکر و همچنین از مدیر مسئول محترم انتشارات مجد جناب آقای دکتر سید عباس حسینی نیک و سایر کسانی که در تألیف این کتاب یاری ام نموده اند قدردانی و تشکر می‌نمایم.

محسن بیات